

TÉMA ČÍSLA

Komparativní pohled na kontinentální trestní řízení¹

Úvodem

Předkládaný příspěvek se zabývá určitými rysy inkvizčního trestního řízení, které je odlišují od řízení typu angloamerického. Cílem příspěvku je poukázat především na historické a kulturní souvislosti, které, dle názoru autorky, ve vzájemné souvislosti ovlivňují a předurčují podobu toho kterého trestního řízení v zemích kontinentu. Příspěvek se tedy snaží poukázat na to, že rozdílnosti trestního řízení jak v rámci samotné Evropy, tak v poměru angloamerické/kontinentální trestní řízení nelze škatulkovat dle vybraných kritérií, aniž by byla věnována patřičná pozornost vybraným souvislostem a okolnostem.

Terminologická poznámka

V rámci pojednávaného tématu se lze v české i zahraniční literatuře setkat s nejednotností pojmů. Lze konstatovat, že existuje dichotomie mezi systémem práva angloamerického a systémem práva v kontinentální Evropě, kdy především angloamerická právní věda nazývá tyto dva systémy jako *common law* (systém práva angloamerického) a *civil law* (systém práva v kontinentální Evropě, tj. mimo oblast Velké Británie). Model trestního řízení v zemích *common law* je často označován několika různými termíny – lze se setkat s označením *accusatorial* či *adversarial* s následným překladem do češtiny jako *akuzační*, *adverzární* či *kontradiktorní* (model). Všechny tyto překlady oplývají, pokud nejsou blíže vysvětleny, většími či menšími nejasnostmi. Pojem *akuzační model* je zavádějící, neboť, jak bude nastiňeno níže v textu, velice silně evokuje tzv. *akuzační princip* (obžalovací princip), což je princip, na němž je založeno i kontinentální trestní řízení. Jedná se o princip, jehož podstata spočívá v tom, že samostatný subjekt (veřejný žalobce) podává v trestním řízení obžalo-

bu a je následně stranou řízení před soudem, tudíž je oddělena funkce žalobce a soudce, což je považováno za jeden z výdobytků moderního trestního řízení.² Stejně tak pojem *akuzační model* evokuje typ řízení, které existovalo v Evropě v průběhu dějin simultánně vedle tzv. inkvizčního řízení; jednalo se o model, kdy soukromí žalobci podávali sami obžalobu pro spáchání konkrétního trestného činu. Z těchto důvodů se tedy lze domnívat, že není vhodné používat pro systém trestního řízení v zemích *common law* pojmu *akuzační trestní řízení*. K pojmu *adverzární trestní řízení*, výraz *adverzární* v češtině neznámá nic, jedná se pouze o doslovné převzetí anglického termínu. V angličtině tento pojem své opodstatnění má a přesně odráží podstatu tohoto označení, neboť podstatné jméno *adversary* lze přeložit jako *protivník* či *protistrana ve sporu*, což je koncept, na kterém stojí trestní řízení v zemích *common law* a jež je hlavním referenčním kritériem při komparaci s modelem v zemích kontinentu. Z tohoto důvodu je jistě vhodnější používat anglicismu *adverzární proces*. Lze se setkat také s označením *kontradiktorní model*, které se jeví jako velmi příhodné, neboť lze toto označení považovat za zdařilý překlad anglického *adversarial*. Nevyhnutelně však v této souvislosti vzniká další terminologická nejasnost, neboť *kontradiktornost řízení* je pojem vytyčený judikaturou Evropského soudu pro lidská práva a je nedílnou součástí tzv. *fair trial* podle čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále též jen jako „Úmluva“).³ Z tohoto důvodu bude v tomto příspěvku používáno výrazů *angloamerické trestní řízení* anebo *adverzární trestní řízení*.

Pokud jde o terminologii užitou pro trestní řízení ve státech kontinentu, tedy v kontinentální Evropě, je často používáno pojmu *inkvizční trestní řízení* (*inquisitorial*). Zde tedy opět může docházet k nejasnostem, neboť čtenář, kterému není známa dichotomie mezi angloamerickým a kontinentálním trestním řízením, se může domnívat, že pokud se užije pojmu *inkvizční trestní řízení*, jedná se o středověkou inkvizici. Moderní inkvizční řízení má své kořeny v inkvizčním středověkém řízení (zahajování řízení *ex officio* a uplatňování principu materiální pravdy), avšak v období velkých

2 Tato zásada, *nemo potest esse simul actor et iudex* (nikdo nemůže být soudcem ve vlastní věci), je tradiční starořímskou zásadou, avšak pro moderní trestní řízení byla znovuobjevena až v 19. století.

3 Pojmem *kontradiktornost řízení* operuje judikatura ESLP, avšak v textu Úmluvy tento pojem nenalezneme. Právě *kontradiktornost řízení* je prvkem angloamerického trestního řízení, kterým se Úmluva, mimo jiné, inspirovala. *Kontradiktornost řízení* také dle některých autorů aspiruje k překonání historického protikladu mezi systémem práva kontinentálního a angloamerického, kdy bude možno smazat tento rozdíl tím, že řízení se stane, v souladu s požadavky ESLP, *kontradiktorní*. Srov. REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Nakladatelství Orac, 2002, s. 92 a 93. ISBN 80-86199-57-6.

1 Tento příspěvek je dílčím výstupem projektu specifického výzkumu, řešeného na PrF MU v roce 2015, č. MUNI/A/1440/2014.

kodifikací v 19. století doznalo toto řízení jistých změn, a to zejména implementací výše zmíněného akuzčního (obžalovacího) principu. Pokud tedy chceme být terminologicky přesní, použijeme pojmu *inkvizičně-akuzční model trestního řízení*. Pro účely tohoto článku však bude užíváno pojmu *inkviziční trestní řízení* či *trestní řízení ve státech kontinentu*, resp. *v kontinentální Evropě*.

Samostatnou terminologickou poznámku si zaslouží pojem *smíšený model trestního řízení* (*mixed criminal procedure*). Pod tímto pojmem si lze v uvedených souvislostech představit tři rozdílné koncepce. Jednak je tento pojem užíván ve smyslu smíšeného inkvizičně-akuzčního modelu trestního řízení v kontinentální Evropě tak, jak vznikl na základě myšlenek Velké francouzské revoluce (1789) a napoleonského kodexu *Code d'instruction Criminelle* (1808). V tomto smyslu jsou tedy v podstatě všechna trestní řízení v Evropě smíšená. Další, častěji míněný význam, spočívá v myšlence mísení prvků systému trestního řízení angloamerického a systému trestního řízení ve státech kontinentu. Třetí význam tohoto pojmu lze přisuzovat tzv. smíšenému řízení na mezinárodní úrovni (řízení před Mezinárodním trestním soudem (dále též jen jako „ICC“) anebo před Mezinárodním trestním soudem pro bývalou Jugoslávii (dále též jen jako „ICTY“).

Historický exkurs – akuzční a inkviziční proces

V rámci terminologické poznámky byl nastíněn vývoj trestního řízení ve státech kontinentu. Jelikož panuje mnoho nejasností ohledně terminologie, jež plynou z neznalosti historických souvislostí, je třeba pro úplnost zahrnout do příspěvku taktéž historický exkurs objasňující vývoj modelu trestního řízení ve státech kontinentu, jenž má za cíl poukázat na kontinuitu vývoje trestního řízení v Evropě a na některé základní prvky, které jsou s ním historicky spjaty.

Čistý model akuzčního trestního řízení bylo možno nalézt již ve starověkých Athénách, kde každý občan Athén mohl formulovat před archontem obžalobu, pokud byl spáchán trestný čin. Lze tedy konstatovat, že existovala skutečná *actio popularis*. Jednalo se o proces, který spočíval zcela na dispozici jedinců, neexistoval žádný orgán, který by řízení sám, z úřední povinnosti, zahájil. Jednalo se tak o vrcholný projev demokratizace justice.⁴

Akuzční princip byl tedy prováděn jednotlivci, a to až do středověku, kdy došlo k jeho institucionalizaci, a to se vznikem modelu inkvizičního řízení.

Co se týče řízení ve starověkém Římě, lze rozlišovat mezi dvěma etapami vývoje (republika – 510 – 27 př.n.l. a císařství – 27 n.l. – 5. století). V období republiky byly delikty rozděleny na tři druhy, přičemž zde opět figuroval soukromý žalobce, jako v Athénách, nicméně pro stíhání velezrady bylo zahajováno řízení z úřední povinnosti. Toto řízení z úřední povinnosti však nemělo za cíl zjištění materiální pravdy, nýbrž pouhé určení „viny“ osoby obviněné. K tomuto sloužila celá řada důkazních prostředků jako např. očišťovací přísaha (lat. *iuramentum purgatorium*), ordály či boží soudy. Ve 3. století př.n.l. došlo k vytvoření samostatného státního orgánu pro stíhání deliktů (tzv. *tresviri capitales*). Orgánem rozhodujícím o vině a trestu byla porota. V období císařství se prosazovala čím dál více zásada oficiality a bylo tedy možné žalovat jak na základě soukromé žaloby, tak z úřední povinnosti. Otázka, zda již proces v období římského císařství vykazoval znaky tzv. inkvizičního systému, je sporná. Lze však konstatovat, že *ex offio* docházelo ke stíhání závažných deliktů, což je znakem pozdějšího inkvizičního řízení, nicméně nebyl uplatňován v průběhu tohoto řízení princip materiální pravdy, tudíž nelze hovořit o inkvizičním řízení *stricto sensu*.⁵

Kupříkladu germánské trestní řízení (5. – 9. století) taktéž nelze považovat za inkviziční *stricto sensu*, neboť sice taktéž bylo možné stíhat delikty soukromou žalobou i z úřední povinnosti, nebyl však stále uplatňován princip materiální pravdy.⁶

Za inkviziční řízení *stricto sensu* lze považovat řízení dle práva kanonického regulované ve 13. století, které implementoval papež Inocenc III. Zde bylo ve věcech difamace zahajováno řízení z úřední povinnosti za účelem zjištění materiální pravdy. Řízení sloužilo k odhalení delikventního chování mezi kleriky. Tortura byla zavedena až později, a to v řízení proti kacířům. Uvedené metody se začaly posléze používat i pro běžné trestní řízení.⁷

V raném středověku se začala měnit sociální realita, začal proces urbanizace a začaly se objevovat nové formy kriminality (kriminalita mas), na což musel zareagovat taktéž trestní proces, který začal mít výrazně institucionální charakter. Proces byl tedy zaměřen na hledání materiální pravdy za použití více racionálních

4 BREITBACH, Michael. Der Prozess des Sokrates – Verteidigung der oder Anschlag auf die athenische Demokratie. Ein Beitrag aus rechtswissenschaftlicher Perspektive. Gymnasium. 2005, roč. 112, s. 321.

5 AMBOS, Kai. El principio acusatorio y el proceso acusatorio: Un intento de comprender su significado actual desde la perspectiva histórica. In *Proceso penal y sistemas acusatorios*. Madrid: Marcial Pons, 2008. ISBN 978-84-9768-558-0. S. 52, 53.

6 KLEINHEYER, Zur Rolle des Geständnisses im Strafverfahren des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit. In *Beiträge zur Rechtsgeschichte*. Festschrift für Hermann Conrad. 1979, s. 369.

7 Srov. AMBOS, Kai. El principio acusatorio y el proceso acusatorio: Un intento de comprender su significado actual desde la perspectiva histórica. In *Proceso penal y sistemas acusatorios*. Madrid: Marcial Pons, 2008. ISBN 978-84-9768-558-0. S. 56, 57.